

J. RANDALL PRICE OCH H. WAYNE HOUSE
Zondervan Handbook of Biblical Archaeology:

A Book by Book Guide to Archaeological Discoveries Related to the Bible

Grand Rapids: Zondervan, 2017, Inbunden, 416 sidor,

SEK 292, ISBN 978-0-31028-691-2

Zondervan Handbook of Biblical Archaeology är lättillgänglig genom ett pedagogiskt upplägg. De tre avdelningarna ”Arkeologi och Gamla testamentet” (sex kapitel), ”Arkeologi och den intertestamentala perioden” (fyra kapitel) samt ”Arkeologi och Nya testamentet” (fem kapitel) är konventionellt uppbyggda, med bibelböcker grupperade enligt Septuagintas ordning. Inom varje grupp är framställningen koncentrerad på sådana bibelställen som arkeologiska fynd kan belysa. Att bibelstället anges med bok, kapitel och vers *samt* att textstället direkt citeras (från NIV) är en välkommen fördel. Man slipper slå upp och påminna sig vad som exakt står där, se till exempel sidorna 66–69, som behandlar ”1 Mos 10:8–9: Arkeologiska evidenser för Nimrods identitet” (alla översättningar är recensentens).

Ett antal mindre specialartiklar belyser angelägna ämnen, till exempel ”användningen av ’Palestina’ och ’palestinsk’ inom bibelarkeologin” (där författarna efter lång bakgrundsbeskrivning förordar användningen av ”Israel” respektive ”israelitisk” när fyndplatser inom den moderna staten Israel inklusive omstridda territorier avser gamla israelitiska städer och byar), ”Rosettastenen – nyckeln till egyptiska hieroglyfer” (där Champollions dechiffreringsbedrift begripliggörs mot bakgrund av tidigare försök), eller ”ett ord om okända fyndplatser eller odokumenterade fynd” (med insiktsfull beskrivning från verklighetens handel med sådana objekt).

Inom de olika kapitlen kan följande noteras: i samband med vishetslitteraturen ges en redovisning av vishetslitteratur från Främre Orienten, i relation till profetlitteraturen ges översättningar av ”den messianska festen i Qumran” (1QSa) respektive ”Cyruscylindern” och angående det andra templet återges ”Arkeologiska undersökningar i skuggan av templet” (där man skriver om hur den islamska tempelmyndigheten sedan 1996, när man avsåg bygga Al-Marwanimoskén, dumpat 20 000 ton

material ned i Kidrondalen och hur israeliska arkeologer ur detta vaskat fram tusentals fynd). Vidare framstår kapitel 8 ("det andra templet [Serubbabels]"), kapitel 9 ("det andra templet [Herodes]") samt kapitel 10 ("Dödahavsrollarna") som ytterst insiktsfulla och synnerligen läsvärda.

Ordförklaringar av arkeologiska termer (351–58), en bibliografi (379–395), index över bibelställen och utombiblisk litteratur samt ämnesordsförteckning gör verket lättnavigerat. 17 sidor kartor i flerfärg som belyser olika tidsepoker ger god hjälp till geografisk orientering. Två kapitel (kap. 6 resp. 15) utgörs av listor över arkeologiska fynd för GT respektive NT och är överskådligt uppställda. Eftersom mycket av den löpande texten är just löpande är denna koncentrerade sammanfattning tacknämlig.

Handboken innehåller även ett flertal introduktioner, till exempel en om bibelärkeologi i allmänhet (17–41), där författarna lyckas göra tillvägagångsätt inom arkeologin lättförståeliga. Här ingår även beskrivning av, och lista över, arkeologiska perioder jämförda med biblisk historia, samt beskrivningar av Gamla testamentets, den intertestamentala periodens, respektive Nya testamentets arkeologi.

Det är dock störande att slutnotsavdelningen är löpande endast *inom* varje kapitel (utan sidreferenser), och dessutom utan någon numrering i sidhuvudet på sidorna i det kapitel man under läsningen befinner sig. Man behöver alltså konsultera innehållsförteckningen varje gång för att navigera till aktuell fotnot, vilket man ofta har anledning till. Detta är klart negativt i ett referensverk som knappast sträckläses (och där man ofta är medveten om kapitelnummer) och en svårförklarad redaktionell miss där pedagogiken annars är föredömlig.

Recensenten har även funderat hur han skall förhålla sig till det faktum att en "handbok" endast har två författare (varav den ene, Randall Price, uppenbarligen är huvudförfattare), samt till mängden bilder på Randall Price (se sidorna 97, 108, 137, 220, 225, 228, 254, 286, varav tre är från Qumran, där Price ledde utgrävningarna på Qumran-platån mellan 2002 och 2012 och där han nu är med-direktor för ett nytt projekt som år 2017 fann bokrullar med text i grotta 53, den första grotta

med bokrullar funnen på 60 år). Det senare blir dock något man kan och bör ha överseende med eftersom det goda med att en fältarkeolog och inte en skrivbordsarkeolog skrivit handboken överväger tungt. Författaren förmår ge en verklighetsnära beskrivning av arkeologi. Den första invändningen är däremot lite svårare att hantera, men får väl helt enkelt bedömas utifrån framställningens faktapresentationer och den logik som används. Eftersom framställningen är så klar och tydlig torde även en icke-arkeolog kunna bedöma förslagets trovärdighet.

Boken har en *mycket* tilltalande sidlayout. Den är tryckt på ett något plastat papper, vilket gör att de 260 ständigt förekommande högupplösta flerfärgsbilderna ges verklig rättvisa. Även omslaget är plastat, med hårda pärmar. Bindningen gett robust intryck, väl ägnat en handbok. Formatet är stort, 19x24 cm, men känns hanterligt.

För en exeget har det känts uppfriskande att få denna initierade och fräscha arkeologigenomgång. Price lämnar ingen tvekan om sin övertygelse om att Bibelns berättelser vittar om händelser som ägt rum på samma geografiska jord där vi befinner oss och i en tid vars kronologiska förlopp vi själva erfar en senare del av och som alltså vittnar om en Gud som är verksam i historien.

Alla textställen med arkeologisk evidens är intressanta i sig, men för att närmare karaktärisera handboken är det måhända lämpligt att se på sådana texter där det råder delade meningar, som till exempel dateringen av patriarktiden och uttåget ur Egypten. Price redovisar fyra dateringsförslag för patriarktiden:

(1) En tidig datering före och efter 2000 f.Kr. (så Archer, Waltke), där Abraham placeras i mellan-brons (MB) I/II (2166-1991 f.Kr.) utifrån inombiblisk kronologi, och där den arkeologiska evidensen vilar på ålderdomligheten i berättelsen i 1 Mos 14 (kriget mot Sodoms kung och berättelsen om Melkisedek), nomadlivet, person- och platsnamn, utgrävningar i Ur och Ebla, omnämmandet av amoriterna, geopolitiska förhållanden i MB IIA, samt områdets klimat i MB I.

(2) En tidig datering till tidigt 2000-tal, med flera varianter: MB IIA (2000-1800 f.Kr., så Glueck, Albright) utifrån lergods i Negev och Beni-Hasan-muralmålningen (1890 f.Kr.); MB IIA-B (1991-1786

f.Kr., så Kitchen, Millard) utifrån arkeologi och egyptisk kronologi under mellersta riket, samt geopolitik som i 1 Mos 14; och MB II BC (1750-1550 f.Kr., så Mazar) utifrån Mari/Nuzi-arkiven, blomstrande stadskulturer och Hyksos-dynastin.

(3) En sen datering till det andra årtusendet, cirka 1250–1150 f.Kr. (så Aharoni, Herzog) utifrån utgrävningar i Beer Sheba (inga fynd från MB) och anakronismer i 1 Mos.

(4) En extremt sen datering till persisk och grekisk period, mellan 400–165 f.Kr. (så Thompson, Van Seters) utifrån formkritik och strukturalistisk analys, folksägner och JEPD-hypotesen.

Till dessa fyra dateringsalternativ hör också motsvarande förslag gällande nedskrivningen av patriakhistorien, alltifrån Mose (en tidig datering till 1500 f.Kr.) via monarktiden till exil- eller postexilisk tid, dateringar som också får olika konsekvenser vad gäller uppfattningen om patriarkernas relation till historia som verklighet i tid och rum. Tidiga dateringar bekräftar sambandet medan senare ser berättelserna antingen som minnen (med oklar status) eller som resultatet av skapandet av en ”religiös historia” där kopplingen till verklighet i tid och rum inte finns med.

Prices framställning förordar genomgående en tidig datering och han utvecklar denna i detalj. Även den som är disponerad till att inte i förväg hålla med honom torde uppskatta denna klara och jordnära faktapresentation som objekt för begrundan. Den som redan delar hans uppfattning torde styrkas av den.

Bo Krister Ljungberg, Knivsta

KARL OLAV SANDNES

Paul Perceived: An Interactionist Perspective on Paul and the Law

WUNT I 412, Tübingen: Mohr Siebeck, 2018, Inbunden, 260 sidor,

SEK 1341, ISBN: 978-3-16156-101-6

Med denna bok ger Karl Olav Sandnes ett bidrag till den omfattande debatten om Paulus och lagen. Författaren hävdar att diskussionerna om Paulus, inte minst i frågor om lagen, har varit alltför begränsade. Apostelns egna ord har, enligt Sandnes, betraktats som den enda legitima ut-